

XVIII међународни научни скуп Правнички дани –
„Проф. др Славко Царић“

ПРАВО И ДРУШТВО
У УСЛОВИМА ПАНДЕМИЈЕ

XVIII international scientific meeting Legal days –
„Prof. Slavko Carić, PhD“

LAW AND SOCIETY
IN TIMES OF PANDEMIC

Универзитет Привредна академија у Новом Саду
Правни факултет за привреду и правосуђе у Новом Саду

The University of Business Academy in Novi Sad
The Faculty of Law for Commerce and Judiciary in Novi Sad

Нови Сад, 24. септембар 2021.

Зборник радова са XVIII међународног научног скупа
Правнички дани – „Проф. др Славко Царић“
„ПРАВО И ДРУШТВО У УСЛОВИМА ПАНДЕМИЈЕ“
24. септембар 2021. године у Новом Саду,
у организацији Универзитета Привредна академија у Новом Саду
Правни факултет за привреду и правосуђе у Новом Саду

Издавач:

Универзитет Привредна академија у Новом Саду
Правни факултет за привреду и правосуђе у Новом Саду
Гери Кароља бр. 1, телефон: 021/ 400 - 499
Web: www.pravni-fakultet.info

Рецензенти:

Др Мирко Кулић, редовни професор
Др Милан Почуча, редовни професор
Др Владимир Козар, редовни професор
Др Милош Марковић, редовни професор
Др Јелена Матијашевић, редовни професор
Др Предраг Мирковић, ванредни професор
Др Дарко Голић, ванредни професор
Др Гордана Бејатовић, ванредни професор
Др Ненад Бингулац, ванредни професор
Др Сања Шкорић, ванредни професор
Др Јоко Драгојловић, доцент
Др Маријана Младенов, доцент
Др Марко Станковић, доцент

За издавача:

Др Мирко Кулић, *редовни професор*

Уредник:

Др Мирко Кулић, *редовни професор*

Штампа:

НС Мала Књига+, Нови Сад

Тираж: 150

ISBN 978-86-86121-45-5

Научни одбор:

ПРОФ. ДР МИРКО КУЛИЋ – председник Научног одбора
Декан Правног факултета за привреду и правосуђе у Новом Саду, Универзитет
Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

ПРОФ. ДР МАРИЈАНА ЦАРИЋ
Председник Савета Универзитета Привредна академија у Новом Саду | Република
Србија

ПРОФ. ДР МАРКО ЦАРИЋ
Ректор Универзитета Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

ПРОФ. ДР МАРИЈАНА ДУКИЋ МИЈАТОВИЋ
Редовни професор на Правном факултету за привреду и правосуђе, Универзитет
Привредна академија у Новом Саду и ванредни професор Факултета тахничких
наука, Универзитета у Новом Саду | Република Србија

ПРОФ. ДР МИЛАН ПОЧУЧА
Продекан за науку и развој и шеф Грађанскоправне катедре на Правном факултету
за привреду и правосуђе, Универзитет Привредна академија у Новом Саду
| Република Србија

ПРОФ. ДР ПРЕДРАГ МИРКОВИЋ
Продекан за наставу и ванредни професор на Правном факултету за привреду и
правосуђе, Универзитет Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

ДОЦ. ДР МАРИЈАНА МЛАДЕНОВ
Продекан за међународну сарадњу и доцент на Правном факултету за привреду и
правосуђе, Универзитет Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

ПРОФ. ДР ДУШАНКА ЂУРЂЕВ
Редовни професор на Правном факултету за привреду и правосуђе, Универзитет
Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

ПРОФ. ДР ВЛАДИМИР ЦАТИЕВ
Шеф катедре кривичноправних наука Руске академије за адвокатуру и нотаријат |
Руска Федерација

ПРОФ. ДР НЕДЕЉКО СТАНКОВИЋ
Ректор Европског универзитета Kallos Тузла | Босна и Херцеговина

АКАДЕМИК ДР БРАНКО ВУЧКОВИЋ
Председник Основног суда у Котору | Република Црна Гора

АКАДЕМИК ДР ВЕСНА ВУЧКОВИЋ
Судија Врховног суда Црне Горе | Република Црна Гора

АКАДЕМИК DR WOLFGANG ROHRBACH
St. Elizabeth University of Health and Social Sciences | Austrija

PROF. DR VANO TSERTSVADZE
Georgian Institute of Public Affairs | Gruzija

ПРОФ. ДР МАРТА ГЕРЕГ
Декан Правног факултета у Сегедину | Мађарска

ПРОФ. ДР РУДИКА ГМАЈНИЋ

Професор на Медицинском факултету у Осијеку и члан Хрватске академије
медицинских наука | Република Хрватска

ДОЦ. ДР ЈАН ЈАНАЋ

Доцент на Факултету за менаџмент Универзитет Коменски Братислава | Република
Словачка

ДОЦ. ДР БРАНИСЛАВ ДУДИЋ

Доцент на Факултету за менаџмент Универзитет Коменски Братислава | Република
Словачка

ПРОФ. ДР НЕЂО ДАНИЛОВИЋ

Редован професор Универзитет Никола Тесла у Београду и председник
међународног удружења методолога друштвених наука у Београду | Република
Србије

ДОЦ. ДР АЛБИНА АБИДОВИЋ

Доцент на Европском универзитету Kallos Тузла | Босна и Херцеговина

ПРОФ. ДР ЗОРАН ФИЛИПОВСКИ

Проректор за међународну сарадњу, Интернационални „Vision”
Универзитет | Северна Македонија

PROF. DR ALEXIOS PANAGOPOULOS

University neapolis paphos Cyprus master studys in public law and
administration | Kiparska Republika

ПРОФ. ДР ЗОРАН ПАВЛОВИЋ

Шеф кривичноправне катедре на Правном факултету за привреду и правосуђе,
Универзитет Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

ПРОФ. ДР ВЛАДИМИР КОЗАР

Редовни професор на Правном факултету за привреду и правосуђе, Универзитет
Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

ПРОФ. ДР МИЛОШ МАРКОВИЋ

Редовни професор на Правном факултету за привреду и правосуђе, Универзитет
Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

ПРОФ. ДР ЈЕЛЕНА МАТИЈАШЕВИЋ

Редовни професор на Правном факултету за привреду и правосуђе, Универзитет
Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

ПРОФ. ДР ДАРКО ГОЛИЋ

Ванредни професор на Правном факултету за привреду и правосуђе, Универзитет
Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

ПРОФ. ДР ВЛАДИМИР МЕДОВИЋ

Ванредни професор на Правном факултету за привреду и правосуђе, Универзитет
Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

ДОЦ. ДР САЊА ШКОРИЋ

Ванредни професор на Правном факултету за привреду и правосуђе, Универзитет
Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

Организациони одбор:

ДОЦ. ДР ЈОКО ДРАГОЈЛОВИЋ - председник Организационог одбора

ПРОФ. ДР ИВАН ЈОКСИЋ

ПРОФ. ДР ЈЕЛЕНА СТОЈШИЋ ДАБЕТИЋ

ПРОФ. ДР НЕНАД БИНГУЛАЦ

ДОЦ. ДР НЕНАД СТЕФАНОВИЋ

ДОЦ. ДР МАРКО СТАНКОВИЋ

ДОЦ. ДР ДАЛИБОР КРСТИНИЋ

ДОЦ. ДР МАЈА СУБОТИН

ДОЦ. ДР ВЛАДИМИР ШЕБЕК

МСР ИСИДОРА МИЛОШЕВИЋ

МСР АЊА КОПРИВИЦА

МСР СТЕФАН ДИТРИХ

МСР МАРА ДЕСПОТОВ

МСР ТАМАРА КРСТИЋ

Секретар:

МСР АЊА КОПРИВИЦА, асистент

Dr Srđan Damnjanović, vanredni profesor
 Pravni fakultet za privredu i pravosuđe u Novom Sadu
 Univerzitet Privredna akademija u Novom Sadu
 e-mail: srdjan.damnjanovic@pravni-fakultet.info

PANDEMIJA U DRUŠTVU SLOBODE IZBORA

Apstrakt:

Tokom pandemije kovida 19 suočeni smo sa više izazova vezanih za pravo na slobodu izbora. Sloboda u svom najopštijem smislu podrazumeva slobodu izbora kao sposobnost čoveka da bira između različitih mogućnosti i da suvereno donosi odluke. Na tom temelju uzdiže se i Aristotelov sud: sloboda je namera ili izbor „stvari koje su u našoj moći i koje su ostvarive”. Sloboda izbora pripada etičkim vrednostima koje se zakonski štite i obezbeđuju, bez obzira na drugi deo Aristotelove definicije, koji naglašava ostvarivost, dostižnost i kompetentnost. Zbog potrebe da se regulisanje delovanja ne prepusti stihiji, država određuje društvene pravno-političke norme čije nepoštovanje sankcioniše. Sankcija može da se kosi sa slobodom izbora, a može i da je podrži. Međutim, dešava se i da je pravna norma na višem civilizacijskom nivou u odnosu na određeni moralni sistem, kao što su to na primer bili zakoni o obaveznoj vakcinaciji. Sloboda izbora zato funkcioniše kao ideološko pokriće za niz dugoročnih problema koji se tiču odnosa društva i bolesti (na primer stope smrtnosti i obrazaca raspodele dohotka), ili funkcioniše prevashodno na nivou interpelacije - kao diskurs koji proizvodi subjekte.

Ključne reči: sloboda izbora, ljudska prava, covid-19, ideologija, interpelacija, vakcinacija

U znak sećanja na Miroslava Milovića (1955-2021)¹⁾

Vedrana Rudan je privukla pažnju javnosti vakcinacijom protiv kovida 19 u Srbiji, a potom i tekstom *Evropljanka u Beogradu*.²⁾ Jedna rečenica je posebno zanimljiva: „U Srbiji švedski stol krcat cjepiva.”³⁾ Reč je, bar iz perspektive stila i žanra, o burlesknom spajanju nespojivog. Švedska je sinonim za „dobro uređenu zemlju”, nedostižni ideal, čija je zvezda tek malo potamnela usled socijaldarvinističke reakcije na pandemiju. „Švedski sto” je oznaka luksuza i izbora, tj. najviših građanskih vrednosti i standarda! U karakterističnom parodijskom postupku, popularna spisateljica poručuje ne samo da je Srbija Evropa, nego i da Evropu očekuje „posrbljavanje” ukoliko želi da dostigne vlastite standarde, jer, uspesi su nesporni, bar sudeći po brojkama.

U trenutku pisanja ovog teksta a prema podacima Kancelarije za informacione tehnologije i eUpravu Vlade Srbije na dan 27. aprila u Srbiji je dato 3.325.000 doza vakcina

1) Prof. dr Miroslav Milović diplomirao je filozofiju na Filozofskom fakultetu u Beogradu, doktorirao na Geteovom univerzitetu u Frankfurtu (1987) i na Sorboni (1990). U periodu od 1988 do 1996, docent na predmetu etika na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Najduži deo života proveo je kao profesor filozofije na Univerzitetu Brazila (Brazil), gde je preminuo od posledica kovida19. Predavao je filozofiju u skladu sa vlastitim teorijskim geslom - potrebom izgradnje zajednica razlike u kojoj niko nema zadnju reč.

2) Rudan, V. (2021). *Evropljanka u Beogradu* (internet)

3) Rudan V. *op. cit.*

– prvih doza 1.971.000 i 1.354.000 drugih doza, a broj stanovnika u Srbiji je, prema procenama Republičkog zavoda za 2019. - 6,9 miliona. Portal Kancelarije za informacione tehnologije i elektronsku upravu (Kancelarija za ITE), pozvao je „sve, koji to nisu učinili, da se prijave za vakcinaciju ili da odu na bilo koji punkt i bez zakazivanja. Da vratimo zagrljaj!“⁴⁾

Ipak, vremenom interesovanje za imunizaciju opada, pa se najavljuju i vakcinacije u tržnim centrima i autobusima. To se u međuvremenu i ostvarilo, a vakcinacija u tržnim centrima, tim hramovima potrošačkog društva, podstaknuta je bonovima od 3000 dinara⁵⁾ - sve na osnovu iskazane slobode izbora i potpisane saglasnosti. Ova akcija je izazvala gužvu koju u epidemijama treba izbeći, a njeni promoteri, nemalu medijsku pažnju. Naravno, imunizaciju je moguće obaviti na manje spektakularan način. Potpisnik ovih redova je digitalnom prijavom izabrao jednu od ponuđenih vakcina (Pfizer-BioNTech, Sputnik V, Sinopharm, AstraZeneca, Moderna) i bio vakcinisan i revakcinisan mesecima pre nego što su tu mogućnost imali njegovi prijatelji u najrazvijenijim zemljama EU, u skladu sa procedurom i inače dobrom organizacijom. Takođe, građanima je ostavljeno na volju da izaberu i – nevakcinaciju!

Afirmacija borbe protiv virusa odvijala se u skladu sa slobodom izbora („izaberite život“), kao i kritika (uvođenje restriktivnih mera ograničava upravo tu slobodu). Šta je zapravo ta famozna sloboda izbora? Slobodu obično povezujemo sa slobodom izbora ili je sužavamo na slobodu izbora, kao na sposobnost čoveka da bira između različitih mogućnosti i da suvereno donosi odluke. U prvom redu nalaze se izbori povezani sa zdravljem. Na tom temelju uzdiže se i sloboda u etičkom smislu kao namera ili izbor „stvari koje su u našoj moći i koje su ostvarive“ (Aristotel, Nik. Etika 1112 a).⁶⁾

Naravno, najčešće se ispušta šta zapravo znači izbor! Naša moć se iscrpljuje u mogućnostima izbora ponuđenog i ostvarivog. Koja sredstva izabrati da ostvarimo zajednički cilj – kolektivni imunitet i da zaštitimo zdravstveni sistem RS, svoje bližnje i tek na kraju sebe? Sledeći Aristotela, nalazimo da izbor, pre svega, pripada razumnim bićima i da isključuje, želju, srditost, mnjenje i želju. Želju, zato što je ona težnja ka postizanju zadovoljstva i izbegavanje bola; srditost, jer ona isključuje promišljenost. Izbor nije ni stvar čistog rasuđivanja, jer ono uključuje više istinu i laž, a manje dobro i loše; kao ni želje, jer se ona više tiče svrhe dok se izbor više bavi sredstvima. Već se i Aristotelov primer tiče zdravlja: želimo da budemo zdravi, ali biramo ono zahvaljujući čemu ćemo biti zdravi, a što leži u našoj moći. Zanimljiv je momenat rasuđivanja! Rasuđivanje hvalimo zbog sklada sa istinom, a izbor zbog težnje ka dobrim delima. Učiniti dobar izbor i dobro rasuditi, nikako nije jedno te isto, pogotovo je retko da jedan te isti čovek dobro rasuđuje i da je sposoban učiniti valjane izbore:

„Izbor se pohvaljuje pre zbog onoga što treba učiniti nego zbog toga što je ispravan po sebi; a rasuđivanje zbog sklada sa istinom“ (Nik. etika, 1112b).

Dakle, izbor cilja na dobro po sebi! Šta to znači? Vrlina je moguća jedino kao stanje s izborom, a radi onoga što je dobro po sebi. U tom smislu izbor je stvar moralnog rasuđenja, on je nešto po sebi dobro i usmeren je takođe na neko dobro po sebi. Najviši cilj je, kako smatra Aristotel, onaj za koji se opredeljujemo radi njega samoga, a nikada zbog nekog

4) Kancelarija za ITE (internet, 04.05.2021)

5) Dnevnik, (internet, 03-05-2021)

6) Aristotel (1988). *Nikomahova etika*. Zagreb: Globus. Prevod T. Ladana je standardizovan prema jezičkim i terminološkim oblicima koje koristim uz uvid u izvorni tekst.

drugog cilja. A reč je o tzv. „dobrom životu“. Istovremeno, neko može dobro rasuđivati, ali donositi rđave odluke i izbore. Možemo istinito rasuđivati o ovome ili onome, ali na osnovu rđavog izbora doneti i pogrešne odluke! Možemo znati sve aspekte nekog našeg izbora biti svesni da on u sebi sadrži neke rđave ili nedopustive elemente, pa ipak izabrati ono što će nas povrediti ili uništiti. Zato izbor pretpostavlja još jednu stvar, a to je volja. Biti razborit, znači donosi prave odluke, pa i kada do tančina nismo upoznati, ili nismo upoznati uopšte, sa stručnim znanjem ili posebnim karakterom predmeta.

Izbor mora biti u našoj moći, zatim ostvariv, a trebamo ga učiniti shodno pretpostavljenoj svrsi! Da li je sredstvo prikladno svrsi, da li je opšte vredno da se upotrebi, i da li je dobro po sebi, red je pitanja koja opredeljuju svaki izbor. Danas se ispušta iz vida pitanje „kvalifikovanosti izbora“, da li je sredstvo x prikladno svrhama koje želimo postići, jer ono najčešće uključuje znanje koje po pravilu ne posedujemo, a još više, ispušta se socijalna i etička dimenzija problema, premda je ona centralna! Da li je naš izbor dobar, odnosno kakvom „tipu života“ on vodi. Zapravo, ispuštena je etička dimenzija izbora. A ukoliko celu stvar posmatramo iz Aristotelove perspektive, izbor je sveden na princip supermarketa, u kome smo svi – deca (deca, žene, robovi su isključeni iz mogućnosti izbora). Donosimo izbor na osnovu želja ili srditosti, ne vodeći računa „o tipu života“, odnosno društva. Zato žene, deca i robovi nisu društvena ili politička bića, jer nisu sposobni da izvrše izbor (kako je to držao Aristotel), premda je zaključak iz naše perspektive drugačiji – svi smo „žene i deca“ u tom pogledu. Važno je uočiti i dimenziju znanja. Možemo znati, tj. opravdano verovati da, na primer, maske nisu same po sebi posebno delotvorne, ali one grade jedan složeniji sistem društvene solidarnosti i čine važan element u kombinaciji mera. A ovi elementi se već ne tiču pojedinačnog izbora, već prevashodno tipa društva koje želimo i koje svojim izborima gradimo. Svaki izbor tipa „švedskog stola“ isključuje pitanje o svrhama.

U svakom slučaju, mogućnost izbora tiče se jedne etičke fantazije: želja za istinskim znanjem je pretpostavljena kao univerzalna i prirodna, a etika je povezana sa transferom, sa zahtevom Drugog za koga pretpostavljamo da zna šta je dobro za nas, kao i da poseduje specifično, stručno znanje. Za izbor je potreban autoritet – promoteri politike vakcinacije. U tom smislu je transfer osnova političke slobode kao slobode izbora. Neko treba da nam pokaže šta je dobro, da pozove na izbor!

Delo Milтона Fridmana, *Free to Choose: A Personal Statement* sadrži tvrdnju da slobodno tržište, povezano sa slobodom izbora, radi najbolje za sve članove društva, obezbeđujući prosperitet i efikasno rešavanje probleme gdegod se oni pojave.⁷⁾ Sloboda izbora, ono što smo na početku nazvali „švedski sto“ je bar u konstitutivnoj fantaziji ono što podstiče razvoj i slobodno tržište. U međuvremenu smo videli da tržište medikamenta nikako nije slobodno. Dovoljno je da se pozovemo na nove termine kao što su „vakcionalna diplomatija“⁸⁾ i „farmakomafija“. Iza prvog se kriju hegemonijska nastojanja države, a iza drugog, interesi transnacionalnih korporacija. Na primer, Indija, jedan od najvećih svetski proizvođača lekova, strahovito je pogođena epidemijom kovida 19! Proizvodnja lekova nije u službi društva, nego transnacionalnih kompanija, koje zauzvrat utiču na politiku zemalja

7) Friedman, M. and Friedman, R. (1980), *Free to Choose*. New York. London: Harcourt Brace Jovanovich.

8) Radenković, M. (2021), Vakcine otvorile novi rat narativa. Profesorka Dragana Mitrović, rukovoditeljka Centra za studije Azije, govori za Danas o vakcionalnoj diplomatiji, Danas, 29-30 maj, 11 (internet).

u kojima „investiraju“. Danas, procenat vakcinisanih u SAD iznosi oko 60%, a siromašne zemlje, koje čine polovinu svetske populacije, uspele su da imunizuju 17% građana.⁹⁾

Renata Salecl formuliše ideju da inflacija izbora izaziva bujanje fantazija o slobodi, pretvarajući izbor u trajan izvor nezadovoljstva. Izbori uopšte nisu lični, na njih utiče društvo u kome živimo kao i Veliko drugo. Neuspeh izbora je neizbežan, nikada ne možemo ispuniti vlastita očekivanja: „Problem je danas to što mi vidimo svaki izbor kao u potpunosti racionalan, te se tako naše predstave o njemu uklapaju sa ekonomskom teorijom konzumerizma.“¹⁰⁾ Današnje kapitalističko društvo koje istrajava na ideji slobode izbora prikriva klasne razlike, kao i rasnu i polnu nejednakost, u skladu sa parolom koju je 1987. lansirala Margaret Tačer: „Društvo, zapravo, ne postoji. Postoje samo pojedinačni muškarci i žene, i postoje njihove porodice.“ Uspeh ideologije slobode izbora učinio je ljude slepim za činjenicu da je njihovo stvarni izbor oštro ograničeni socijalnim podelama, kao i da su pitanja o organizaciji rada, zdravlja, zaštiti okoline i bezbednosti, daleko od mogućnosti da o njima odlučuju.¹¹⁾ Veliko drugo saopštava da Veliko drugo ne postoji, postoji samo pojedinac koji navodno bira bez učešća Velikog drugog. Konkretno: „liberalno-demokratski kapitalizam slavi ideju izboru, ali uz rezervu da je ono što se nudi prevashodno konzumeristički model izbora ponuda“.¹²⁾ Iz analize Renate Salecl proizilazi da upravo ta vrsta izbora izaziva tiraniju, jer nam onemogućava da utičemo na budućnost, zahvaljujući amneziji društva i društvenosti.

Sloboda izbora koja se tiče već gotovih stvari pripada dimenziji sadašnjosti, shodno značenjima koje pridolaze iz budućnosti. U tekstu u kome problematizuje istorijsku dimenziju pandemije kovida 19, Miroslav Milović poziva na problematizaciju horizonta vremena i horizonta pravednosti.¹³⁾ Da li nam pandemija pomože u našim sposobostima da utičemo na budućnost, ili mi „odmažemo“ pandemiji u tome? Napredak nije uvek linearan, a zakon sadrži u sebi konzervativnu tendenciju, premda određene norme mogu biti daleko progresivnije nego opšte prihvaćena moralna uverenja. Dakle, imamo pravo postaviti pitanja koja se tiče zdravstvene pravednosti. Razume se, za pravnika kao pravnika, glavni zadatak se sastoji u sprovođenju i očuvanju prava, za sve nas je dopušteno upravo obratno, ono metafizičko, ispitivanje pravednosti i formiranja određenih značenja.

Analiza označitelja „sloboda izbora“ rasterećena od filozofskog konteksta transfera, „ja znam šta je najbolje za mene“ podrazumeva sposobnost čoveka da bira između različitih mogućnosti i da navodno suvereno donosi odluke. Problem je dakle u suverenosti. Sloboda kao autonomija delanja znači mogućnost delanja po sopstvenoj volji koje pretpostavlja odsutnost svake prinude spolja. Ali, sloboda kao sloboda volje podrazumeva sve ono što ne škodi drugome – to je u suštini savremenog shvatanja slobode. Opet, označitelj podrazumeva transfer, da je sloboda izbora kodifikovana od Drugog koji zna, kao što je to, na primer, dokument pod naslovom „Povelja Evropske unije o temeljnim pravima“ (2020). Akt je proglašen od strane Evropskog parlamenta, Saveta ministara i Evropske komisije.

9) Međutim, i najrazvijenije zemlje sveta, kao što su SAD, nisu izbegle sudbinu razotkrivanja. Zdravstveni sistem nije izdržao, a broj umrlih je veći nego što su to ljudski gubici, na primer, u Drugom svetskom ratu.

10) Salecl, R. (2012). *Tiranija izbora*. Beograd: Arhipelag, str. 139.

11) Salecl, *op. cit.*, str. 139.

12) Salecl, *op. cit.*, str. 141.

13) Milović, M. (2021). The Pandemic as History. *Philosophy and Society* 32 (1). Beograd: University of Belgrade. Institute for Philosophy and Social Theory str. 128–134.

Nakon stupanja na snagu Lisabonskog ugovora 1. decembra 2009, Ervopska unija mora postupati i usvajati zakone u skladu sa Poveljom, kao i države članice.

Povelja sadrži popis od 49 temeljnih ličnih, ekonomskih, socijalnih i političkih ljudskih prava, od kojih tačka 6. Pravo slobodu i ličnu sigurnost; tačka 11. Sloboda izražavanja i informisanja; tačka 12. Sloboda okupljanja i okupljanja; tačka 13. Sloboda umetnosti i nauke, koja uključuje poštovanje akademske slobode; tačka 15. Sloboda izbora zanimanja i pravo na rad; kao tačka 16. Sloboda poduzetništva, itd. Navedene tačke, kao i druge, podrazumevaju slobodu izbora i kada nije doslovno navedena.

Instanca Drugog koji zna propisuje učvršćuje dominantna značenja slobode izbora. Prvo kao praznog označitelja a zatim konkretizuje njegovo polje, tako da se u posebnim aktima, a zatim i u društvenim praksama promovišu jedna a potiskuju druga značenja. Sa jedne strane nalazimo diskurs o ljudskim pravima i diskurs slobode izbora kao hegemonističke diskurse. Sužavanje radnih i socijalnih prava praćeno je eksplozijom rodničkih prava. Zato je lažni paradoks sadržan u tvrdnji da Srbija kao zemlja koja se nalazi u dugim, mučnim i neizvesnim pregovorima sa EU, efikasno, a na osnovu proklamovane slobode izbora, veoma uspešno imunizuje građane.

Reč je o pravnoetičkom problemu, o odnosu slobode izbora i reakcije društva na pandemiju. Uostalom, uvek kada je reč o odnosu prava i sloboda, radi se o oblasti jedne u formalnogičkom smislu nemoguće discipline, pravne etike.¹⁴ Kako registruje literatura, moralne norme su uglavnom implicitna pravila ponašanja koja važe u određenoj zajednici i prema kojima se neko ponašanje procenjuje kao moralno ili nemoralno, odnosno dobro ili rđavo. Svakako treba zapaziti da je moralna norma je dvostruka: spoljašnja (običaj) i unutrašnja (savest). Pravne i običajne norme prodiru iz spoljašnjosti u unutrašnjost. A sam izbor navodno pripada suverenitetu unutrašnjeg! Zato je moguće pravna norma bude na višem etičkom nivou u odnosu na određenu unutrašnju moralnost. Moralna sankcija može biti individualna (unutrašnja, recimo griža savesti), i društvena (npr. prezir, pa čak i isključenje iz društva usled nepoštovanja običaja). Međutim, pravim moralnim činom se smatra se onaj koji je počinjen iz moralnih pobuda, a ne iz straha od sankcija ili zbog sticanja većeg ugleda ili slave. Nasuprot tome, pravne norme se mogu definisati kao pravila ponašanja koja uređuju određene odnose među ljudima, a koja su obezbeđena državnim prinudom. Na osnovu postojeće literature saželi smo i potencirali odnos pravnog i etičkog, jer je upravo dimenzije "slobode izbora", protivrečna. Sada možemo tu protivrečnost primeniti na pandemiju kovida 19. Tokom pandemije kovida19 suočeni smo sa moralnim izazovima kao i sa nedoumicama koje postoje u pravnoj sferi.

U dvadesetom veku dogodio se značajan porast životnih očekivanja ljudi koji žive u industrijalizovanim zemljama. Bolesti kao što su dečja paraliza, šarlah i tuberkuloza praktično su iskorenjene, a u poređenju prema ostalim delovima sveta, zdravstveni standardi relativno su visoki. Mnoga od ovih poboljšanja javnog zdravlja pripisuju se snazi savremene medicine.¹⁵ Međutim, medicina sama po sebi nije dovoljna za rešenje problema kao što je pandemija. Reč je, kao i uvek do sada, o tipu društva i o složenoj društvenoj reakciji. Još uvek se veruje da će medicinsko istraživanje biti veoma uspešno

14) Pri određenju prirode pravne etike konsultovao sam sledeću literaturu: Grozdić, B. i Pavlović, Z. (2017). *Uvod u pravnu etiku*, Novi Sad: Univerzitet Privredna akademija u Novom Sadu; Nikolić, Z. i Nikolić Makimović, Z. (2016). *Pravna etika*, Novi Sad: Pravni fakultet za privredu i pravosuđe u Novom Sadu; Lukić, R. (1978). *Osnovi sociologije*, Beograd: Naučna knjiga.

15) Gidens, E. (2003). *Sociologija*, Beograd, Ekonomski fakultet, str. 152-182.

u otkrivanju bioloških uslova bolesti i u otkrivanju uspešnih metoda izlečenja. Kako se usavršava medicinsko znanje i stručnost, navodno, možemo očekivati poboljšanje javnog zdravlja, ali očekivanja mogu biti i izneverena. Međutim, ono što ostaje ispod radara, to je društvena i lingvistička dimenzija problema, kao i ono što se u najširem smislu naziva ideologijom, a to je ono što se nalazi u „slobodi izbora“. Zato smo na osnovu postojeće literature saželi i reinterpretili neka od već postavljenih pitanja¹⁶⁾:

1) Da li pravo da se bira neka posebna vakcina treba uopšte biti dato u okviru jednog sistema, ili mora biti dato obezbeđeno onima koji su spremni da plate za to?

2) Da li je moguće učiniti vakcinaciju zakonski obaveznom, zato što ona znatno umanjuje mogućnost da pojedinac teško oboli, kao i doprinosu stvaranju kolektivnog imuniteta (prevencija štete), premda postoje nedoumice u vezi sa bezbednošću određenih vakcina?

3) Da li individualni rizik treba da prevagne nad principom solidarnosti?

4) Da li se univerzalna bezbednost može i treba garantovati?

4) Kako sanirati štetu od pandemije, a da se ne nanese šteta drugima, itd?

5) Da li višestruka sloboda izbora u procesu imunizacije, osloboda od odgovornosti instancu države?

U svakom slučaju, sloboda izbora nudi i konkretne prednosti, kao što je smanjenje rizika od nanese štete i za „populaciju“ i za pojedinca: „Dajući ljudima pravo da biraju neku vakcinu na odgovarajući se način uzimaju u obzir i njihove sklonosti, a i globalni pristup vakcinama može biti znatno uvećan što bi nadalje povećalo verovatnoću pronalazjenja načina za borbu protiv pandemije“.¹⁷⁾ Takođe, držim da društvena dimenzija problema mora biti naglašena, kao i dimenzija budućnosti, tj. mogućnost promene. Poboljšanje javnog zdravlja, tokom prošlog veka, ne može da sakrije činjenicu da zdravlje i bolest nisu jednako distribuirani u okviru populacije, istraživanja pokazuju da određene grupe imaju bolje zdravlje od drugih, a te zdravstvene nejednakosti izgleda imaju veze sa širim društvenim obrascima. Sociolozi i specijalisti društvene epidemiologije, pokušavaju da objasne vezu između zdravlja i varijabli kao što su klasa, rod, uzrast i geografski položaj¹⁸⁾. Istraživanja o klasi i zdravlju otkrivaju jasnu vezu između obrazaca mortaliteta (smrtnosti) i morbiditeta (bolesti) i klase kojoj pojedinac pripada. Gidens navodi istraživanja sprovedena osamdesetih godina u Velikoj Britaniji. Mada dolazi, kako vidi Gidens, do značajnog poboljšanja u zdravstvenom stanju, dolazi i do značajnog dispariteta između različitih klasa na koje utiču pokazatelji zdravstvenog stanja, kao što su težina novorođenčadi, krvni pritisak ili rizik od hroničnih bolesti. Pojedinci iz viših slojeva i klasa su viši, zdraviji i žive duže od onih koji su na nižoj društvenoj lestevici. Razlike su još više u pogledu mortaliteta odojčadi (dece koje umiru u toku prve godine života), ali u svim starosnim dobima, siromašniji ljudi su izloženi većem riziku umiranja od bogatijih.

Drugi aspekt pozivanja na društvo mimo sakrivanja iza slobode izbora navodi Roza Kolb. Autorka raspravlja o načinu na koji kolonijalizam angažuje medicinu i lekare, kako se ovaj angažman može koristiti za brutalizaciju potlačene populacije, a da ta brutalizacija stvara sumnju u nauku i osporava tehnološki napredak. Raza Kolb ističe kako države i njihovi ideolozi koji koriste poetiku bolesti kako bi istakli nasilje, odbijaju slušati medicinske radnike u vezi sa stvarnim medicinskim merama nužnim da se jednako brinu

16) Sogner, Š.L. (2021) Etička dimenzija vakcinacije s više dostupnih vakcina (internet).

17) Sogner, *op. cit.*

18) Gidens, *op. cit.*, str. 158.

o svima i da spreče širenje pandemije: „Globalni Sever, u predvidivoj dijalektici, projektuje sebe kao paragon „zdrave civilizacije“, gde nominalno funkcionalne demokratije služe kao alibi za ekonomske i ratne zločine podjednako na nacionalnom i međunarodnom planu.“¹⁹⁾

Na kraju, osvrnimo se na aspekt znanja pri donošenju odluka na osnovu izbora za koje uvek pretpostavljamo da su kvalifikovani. Građani su izgubili poverenje u komercijalizovanu medicinu u kojoj se izgubio čovek prožet bogatstvom društvenih veza i odnosa, a nadvladali su profit i tehnologija. Prosvetiteljska eksplikacija nije dovoljna, ona je deo problema, a parola: „još više znanja, još više prosvete, još više nauke“, udara u prazno. U skladu sa jugoslovenskom praksis filozofijom, a pozivajući se na autore kao što Habermas, Hajzenberg, Bloh, Markuze, Gramši, Vranicki itd. akademik Gojko Nikoliš u Pristupnoj besedi SANU, kritička razvija odnos nauke i tehnologije. Pritisku nauke i tehnike kao ideologije medicina se ne može odupreti, a sa njom ona mora da drži korak. Nauka i tehnologija otimaju se od kontrole, ne samo od „društvene svesti“, nego i od kontrole svojih poslodavaca (kapital, politika, država, vojska policija), razvijajući se kao samostalna sila, a po diktatu „prisilne neuroze“. Nikoliš se zalaže za obnovu principa medicinskog rada, tako što sagledava determinantne zdravlja u okviru čovekove životne sredine, insistirajući na preventivnoj i eko medicini, zatim na usmeravanju delovanja na celokupno stanovništvo, a ne samo na obolelog pojedinca, kao i na raskidanju medicinskih monopola, itd. Nikoliš apeluje na „mogućnost skoka na razini moderne tehnologije, a ne povratkom na preslicu i vreteno“. Još osamdesetih godina prošlog veka Nikoliš nazire ideološki proces kroz koji prolaze nauke i tehnologija, čija se druga strana nalazi u plimi šarlatantsva i prazneverja. Taj pad nije izazvan primitivnim mentalitetima, bigotnošću, tradicionalizmom, nebrazovanošću i prostaklukom, nego krizom unutar favorizovanog tehnološkog racionaliteta i njegovih ideoloških obrazaca.²⁰⁾

Srdan Damjanović, PhD, Associate Professor

Faculty of Law for Commerce and Judiciary in Novi Sad
University Business Academy in Novi Sad

PANDEMIC IN A SOCIETY OF FREEDOM OF CHOICE

Abstract:

During the Covid-19 pandemic we have faced different challenges related to freedom of choice. Freedom in its most general sense implies freedom of choice as a man's ability to choose among different possibilities and make independent decisions. This makes the essence of Aristotle's notorious statement: freedom is an intention or choice of "things that are in our power and that are accomplishable." Freedom of choice is an ethical value which is protected and guaranteed by law, although the other part of Aristotle's definition stresses achievability, attainability and competence. In order to regulate activities, a state defines social legal and political norms and sanctions any kind of disobedience which may both contradict and maintain the freedom of choice. However, it also happens that a legal norm is on a higher

19) Kolb, A.F.R (2021). *Epidemic Empire*, The University of Chicago Press, Chicago, 289

20) Nikoliš, G. (1981). Čovjek između nade i pogibli u modernoj medicine. Beograd: Glas SANU, CCCXIII, Odeljenje medicinskih nauka, 33, 18-33.

level of civilization development than a certain ethical system, as is the case with mandatory vaccination laws. The freedom of choice thus functions as an ideological excuse for a number of long-term problems connected to the relation between a society and disease (mortality rate and income distribution, for example), or primarily on the level of interpellation – as a discourse which produces subjects.

Key words: freedom of choice, human rights, Covid-19, ideology, interpellation, vaccination

LITERATURA

1. Aristotel (1988). *Nikomahova etika*. Zagreb: Globus.
2. Friedman, M. and Friedman, R. (1980). *Free to Choose*. New York. London: Harcourt Brace Jovanovich.
3. Gidens, E. (2003). *Sociologija*, Beograd: Ekonomski fakultet
4. Grozdić, B. i Pavlović, Z. (2017). *Uvod u pravnu etiku*. Novi Sad: Univerzitet Privredna akademija u Novom Sadu
5. Kolb, A.F.R. (2021). *Epidemic Empire*. Chicago: The University of Chicago Press
6. Lukić, R. (1978). *Osnovi sociologije*, Beograd: Naučna knjiga
7. Milović, M., (2021). *The Pandemic as History*. *Philosophy and Society* 32 (1), Beograd: University of Belgrade. Institute for Philosophy and Social Theory.
8. Nikolić, Z. i Nikolić Makimović, Z. (2016). *Pravna etika*. Novi Sad: Pravni fakultet za privredu i pravosuđe u Novom Sadu
9. Nikoliš, G. (1981), *Čovjek između nade i pogibli u modernoj medicine*. Beograd: Glas SANU, CCCXIII, Odeljenje medicinskih nauka, 33.
10. Salecl, R. (2012). *Tiranija izbora*. Beograd: Arhipelag.

Internet veze

1. Rudan, V. (2021). *Evropljanka u Beogradu*, <https://www.rudan.info/evropljanka-u-beogradu/>
2. *Kancelarija za ITE*, https://twitter.com/kancelarijaITE?ref_src=twsrc%5Etfw%7Ctwcamp%5Etweetembed%7Ctwterm%5E1382578291547242497%7Ctwgr%5E%7Ctwon%5E1_&ref_url=https%3A%2F%2Fwww.slobodnaevropa.org%2Fa%2Fsrbija-i-kolektivni-imunitet-od-korona-virusa%2F31227928.html
3. *Dnevnik*, <https://www.dnevnik.rs/novi-sad/krece-vakcinacija-u-promenadi-gradom-ce-kruziti-i-autobus-za-vakcinaciju-03-05-2021>
4. Radenković, M. (2021), *Vaccine otvorile novi rat narativa*. Profesorka Dragana Mitrović, rukovoditeljka Centra za studije Azije, govori za *Danas* o vakcionalnoj diplomatiji, *Danas*, 29-30 maj, 11. Tekst dostupan i na
5. <https://www.danas.rs/drustvo/vaccine-otvorile-novi-rat-narativa/>
6. Sogner, Š.L. (2021) *Etička dimenzija vakcinacije s više dostupnih vakcina*, https://slobodnamisao.rs/2021/03/28/eticka-dimenzija-vakcinacije-s-vise-dostupnih-vakcina/?fbclid=IwAR34dI-iI_woQXMJkYSwsFW1Wrj6nTPUh3zcOwE2e-wMxHyhF1cOdC9OQiM

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотеке Матице српске, Нови Сад

616.98:578.834]:34(082)

МЕЂУНАРОДНИ научни скуп Правнички дани - проф. др Славко Царић (18 ; 2021 ; Нови Сад)

Право и друштво у условима пандемије : [зборник радова] = Law and society in times of pandemic : [proceedings] / XVIII међународни научни скуп "Правнички дани проф. др Славко Царић", 24. септембар 2021, Нови Сад = 18th International Scientific Meeting Legal Days - Prof. Slavko Carić PhD ; [уредник Мирко Кулић]. - Нови Сад : Универзитет Привредна академија, Правни факултет за привреду и правосуђе, 2021 (Нови Сад : НС Мала књига +). - 400 стр. : граф. прикази, табеле ; 24 cm

Тираж 150. - Стр. 19-22: Уводна реч / Мирко Кулић = Introductory speech / Mirko Kulić. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз сваки рад. - Резиме на енгл. језику уз сваки рад.

ISBN 978-86-86121-45-5

а) Пандемија - Правни аспект - Зборници

COBISS.SR-ID 45441801